

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА ЄВГЕНА ХРАПЛИВОГО У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ АГРОГЕОГРАФІЇ

Висвітлено наукову біографію українського професора-аграрника Є. Храпливого (1898-1949), розкрито сутність його теорії громадської агрономії та програми піднесення українського села на засадах розвитку кооперативного руху. Особливу увагу звернено на статистичні дослідження сільського господарства галицько-волинських земель довоєнного періоду.

Ключові слова: кооперація, кооперативний рух, суспільна агрономія, агрогеографія.

The scientific biography of Ye. Khraplyvy (1898–1949), a Ukrainian professor-agrarian, has been covered. The essence of his theory of public agronomy and the programme of the advancement of Ukrainian village on the fundamentals of the co-operative movement development have been elucidated. A special attention has been paid to statistical researches of agriculture of Halychyna-Volyn lands of the pre-war period.

Key words: cooperation, cooperative movement, public agronomy, agrogeography.

Розвиток традиційного економічного напрямку вітчизняної суспільної географії, що потребує у сучасних умовах своєрідного «реанімування» на нових методологічних засадах, зумовлює необхідність дослідити становлення його науково-теоретичних засад в історичному аспекті. Особливо це стосується географії сільського господарства, оскільки поступальний розвиток цієї сфери економічної діяльності був перерваний практикою соціалістичних «перетворень» у 20-30 роках ХХ ст. в межах УРСР та у післявоєнний період на західноукраїнських землях. Специфічний соціально-економічний розвиток нашої країни призвів до того, що постаті українських учених-аграрників були забуті, а їхні наукові напрацювання відкинені.

До неординарних постатей учених-аграрників належить і професор Євген Храпливий (1898-1949) – виразник кооперативних ідей в українській аграрній науці довоєнного періоду, поборник матеріального добробуту й освітньо-духовної культури українського селянства. Здобувши освіту на агрономічному факультеті Віденської Земельної Академії, вивчивши досвід кооперативного руху європейських країн, попрацювавши в гуртках Товариства «Сільський господар» і читальнях «Просвіти», у Ревізійному Союзі Українських Кооператив (РСУК), Є. Храпливий доходить висновку, що найшвидшого економічного та соціального розвитку українського села можна досягнути через демократичний кооперативний рух, самостійність селян у визначенні виробничого напрямку сільськогосподарських підприємств, а також їхню участь в обслуговувальних і збутових кооперативах.

Постать Є. Храпливого у радянські роки була незаслужено забутою. Тільки зі здобуттям Україною незалежності з'явилися наукові публікації, присвячені цьому вченому, виконані переважно у руслі історії української економічної думки, історії

українського кооперативного руху. Наукових розвідок щодо внеску Є. Храпливого у розвиток науково-теоретичних засад географії сільського господарства немає, що й зумовлює актуальність проведеного дослідження.

Близькість ідей Є. Храпливого з організації сільського господарства до сучасних наукових основ сільськогосподарського виробництва, заготівлі та переробки сільськогосподарської продукції, до концепції міжгалузевого комплексування, що домінувала в радянській економічній географії, пояснює необхідність залучення його наукової спадщини до історії становлення української агрогеографії.

Є. Храпливий в основу перебудови українського села пропонує теорію суспільної (громадської) агрономії. У наукових розвідках «Шляхи праці нашої суспільної агрономії» (Львів, 1931), «Як піднести наше хліборобство» (Львів, 1932) Є. Храпливий визначає засади, програмні напрями і завдання суспільної агрономії у розвитку західноукраїнського сільського господарства.

Агрономія, за Є. Храпливим, – це праця над піднесенням сільського господарства. Вона поділяється на приватну та публічну. Приватна – це та, яку проводять господарі, публічна – заходи, які здійснює держава, самоврядування, добровільні хліборобські організації. «Суспільна агрономія, себто ця ділянка агрономічної праці, яка поставила собі за завдання службу суспільству, народові, працює в приватній і в публічній агрономії, вибираючи з одної і другої те, що кінцеве для зорганізованого загалу хліборобів» [5, с. 3].

Є. Храпливий стверджує, що найкраще суспільна агрономія розвивається у тих країнах, де державні та самоуправні закони переносять велику частину ініціативи та праці на самих зорганізованих хліборобів і на створені ними установи. На західноукраїнських землях аграрна політика польської держави характеризувалася централізацією, етатизмом, що загалом заважало розбудові хліборобського самоврядування. Розвиток суспільної агрономії – економічної за своєю сутністю – сприяв піднесенню національної економічної культури українського селянства. Українська кооперація на українських землях в Польщі за кількісними показниками значно переважала польську. На 10 тис. українців в окремих повітах припадало від 10 до 15 кооперативів [1, с. 63].

Програма суспільної агрономії, насамперед, включала агрономічні заходи держави й осередка праці суспільної агрономії – Товариства «Сільський господар» щодо розвитку селянських господарств, зосереджуючи увагу на їхній виробничій організації, шляхах підвищення рентабельності господарювання. Вона передбачала запровадження високоврожайних сортів сільськогосподарських культур, перспективних порід тварин, птиці, розведення прибуткових садів і городів, раціональне використання нових сільгоспмашин, мінеральних добрив та інших виробничих засобів.

Врешті-решт йшлося про те, щоб забезпечити можливість селянинові жити без боргів, щоб зробити його як виробника і продавця сільськогосподарської продукції незалежним від приватної торгівлі, яку слід проводити в організованих формах. Суспільна агрономія, за Є. Храпливим, мусить займатися також громадськими угіддями – пасовищами, луками, полями.

Важливим завданням суспільної агрономії було вирішення також проблеми збуту сільськогосподарської продукції, зокрема її перероблення і реалізації за

вигідними для селянських господарств цінами в умовах ринкової конкуренції. Це завдання виконували кооперативні організації, а також головний кооперативний центр краю – РСУК у Львові. Програма суспільної агрономії допомагала регулювати кількісні та якісні показники сільськогосподарського виробництва залежно від кон'юнктури ринку з урахуванням можливостей кооперативів щодо заготівлі, переробки та реалізації продукції.

Завдяки діяльності провідної кооперативної організації «Центросоюзу» була налагоджена закупівля в селянських господарствах продукції та її експорт. З 1924 р. «Центросоюз» експортує, наприклад, яйця в Австрію, Англію, Італію, Іспанію та Німеччину, птицю – в Німеччину, Австрію, Чехословаччину і Англію. Крім цього, у Львові «Центросоюз» заснував зразкове м'ясопереробне підприємство беконної свинини, а також власні крамниці для реалізації м'ясопродуктів; через Львівську зернову біржу реалізував зерно; закуповував городину та фрукти, які продавались у Львові та промислових центрах Західної Польщі; налагодив продаж прядива льону текстильним фабрикам Лодзі; створив так звані машинні спілки, які закуповували сільськогосподарську техніку та інвентар для громадського користування; організував страхові кооперативи; допомагав в організації сільськогосподарських виставок; сприяв у придбанні племінної худоби, птиці, сортового насіння зернових і технічних культур [3].

Суспільна агрономія, надаючи допомогу в організації селянських родинних господарств, заготівлі та переробці сільськогосподарської продукції, вирішувала при цьому проблему зайнятості населення регіону; захищала селянські господарства від пограбування торговельними, промисловими та фінансовими посередницькими комерційними структурами, від правопорушень державних органів.

Програма суспільної агрономії, запропонована Є. Храпливим, за своєю суттю є програмою підвищення матеріального добробуту галицького селянства, їхнього освітньо-культурного рівня. У програмі Хліборобського вишколу молоді, перевиданій у 1932, 1936, 1938 роках, а також у рефераті, виголошеному на Першому українському педагогічному конгресі (1935), Є. Храпливий закликає відродити зруйновану християнську мораль, професійний інтерес до селянської праці.

Значущість суспільної агрономії Є. Храпливого на сучасному етапі трансформаційних процесів у сільському господарстві не тільки не зменшилась, а навпаки, зростає. Роздержавлення та приватизація землі, проведені в Україні, посилює значення, за висловлюванням Є. Храпливого, «хліборобського самоврядування», «суспільних організацій», які забезпечують «демократизацію хліборобського поступу, децентралізацію цієї праці в державному і в самоуправному устрою, одночасно викликання ініціативи у кругах хліборобів, а разом з тим і покликання їх до конструктивної праці в ділянці суспільної агрономії» [5, с. 7].

Організаційна діяльність Є. Храпливого доповнювалася також науковими дослідженнями, особливо у галузі молочарства. Історико-географічне значення мають праці «Основи кооперативного молочарства» (Львів, 1927), «Молочарське книговодство» (Львів, 1926, 1930), «Наші молочарські кооперативи в 1925 р.» (Львів, 1927), а також «Сільське господарство галицько-волинських земель» (Львів, 1936). Аналіз економічних показників діяльності молочарської кооперації – провідної галузі сільського господарства регіону – доповнюється визначенням головних шляхів розвитку товарного виробництва селянських дрібних господарств. Подвижницькою

можна назвати також діяльність Є. Храпливого з підготовки та видання «Сільськогосподарської енциклопедії» (Львів, 1939. Зшиток 1 (від «Аборигенний» до «Біологічно- динамічна господарка») – помітного явища не тільки в українській, а й у європейській аграрній науці того часу.

Є. Храпливий – автор карти «Сільський господар» в «Атлясі...» В. Кубійовича, на якій відображено територіальну організацію краю господарського товариства, що мало на меті захист станових інтересів українських хліборобів. На карті значковим способом показана централь, філії та сільськогосподарські школи; на карті-врізці – кількість сільськогосподарських гуртків по селах (на 100 га місцевості).

У сучасних умовах актуалізується головний висновок з наукової, практичної та освітньої діяльності Є. Храпливого про значущість української кооперації у національно-економічному відродженні України. Історичний досвід українського кооперативного руху, зокрема щодо проведення політики економічної незалежності від інших країн, орієнтації на власні сили, мобілізації народних капіталів, вивчення можливостей внутрішнього ринку та міжнародної економічної кон'юнктури, виявлення потреби в іноземних інвестиціях тощо може бути використаний при обґрунтуванні напрямків розвитку національного агробізнесу, заходів забезпечення продовольчої стабільності держави та її інтеграції у європейську торговельну систему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атлас України й сумежних країв / [під заг. ред. д-р. В. Кубійовича]. – Львів, 1937.
2. Злупко С. М. На чатах рідної землі: Євген Храпливий – учений, організатор, патріот / Злупко С. М. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 1999. – 283 с.
3. Коваль Ф. Кооперація – доленосний феномен України / Коваль Ф. – Львів : Сполом, 2008. – 206 с.
4. Українська економічна думка: Хрестоматія / [упоряд. С. Злупко]. – К.: Знання, 1998. – 448 с.
5. Храпливий Є. Шляхи праці нашої суспільної агрономії / Храпливий Є. – Львів: Т-во “Сільський господар”, 1931. – С. 3-30.

УДК 334.73.01 (075)

Черевко Г. В., Горбонос Ф. В., Черевко Д. Г.

КООПЕРАЦІЯ ЯК ШЛЯХ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Кооперація є багатогранним і, разом з тим, принципово простим поняттям, яке характеризує форму співробітництва людей у досягненні ними спільної мети, а через це – і мети кожного з учасників цієї кооперації. В агропромисловому комплексі виробнича кооперація має таке саме право на існування, як і інші її форми, наприклад обслуговуюча тощо. Об'єктивна необхідність у виробничій кооперації обумовлюється рядом специфічних рис, притаманних організації виробництва у аграрній сфері економіки.